

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Pedagogika społeczna wobec Innego : solidarność z Innym
w kontekście globalizacji

Author: Ewa Bielska

Citation style: Bielska Ewa. (2019). Pedagogika społeczna wobec Innego :
solidarność z Innym w kontekście globalizacji. "Chowanna" (T. Jubileuszowy
(2019), s. 313-326), doi 10.31261/CHOWANNA.2019.S.16

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na
kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu
tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Ewa Bielska

Uniwersytet Śląski w Katowicach

 <https://orcid.org/0000-0002-6335-3650>

Pedagogika społeczna wobec Innego Solidarność z Innym w kontekście globalizacji

Zainteresowanie Innym, Obcym, Odmieńcem pojawiło się w naukach społecznych stosunkowo wcześniej, bo już w XIX wieku, a z biegiem czasu inność stała się przedmiotem zainteresowań przedstawicieli różnych dyscyplin – antropologii, psychologii społecznej, socjologii¹. Można przyjąć, że zainteresowaniu Innym towarzyszyła nowoczesna fascynacja kategoryzacją, założeniem, że analogicznie do wyodrębniania typów służących systematyzacji obiektów przyrodniczych można odnajdywać, identyfikować różniące się od siebie kategorie w obrębie zjawisk kulturowych i społecznych, a przy tym wpisywać je w matrycę naturalizacji. W drugiej połowie XVIII wieku Karol Linneusz² przedstawił typologię ras ludzkich, z kolei pod koniec XIX wieku ewolucjoniści wskazali na poszczególne typy kultur różniące się etapami swojego rozwoju. Typologizacje za każdym razem nacechowane były ewaluacją oraz umożliwiły określenie cech Innego poprzez odniesienie do takich matryc, jak etap rozwoju kultury (co głównie było związane z ewolucyjnym i neoewolucyjnym podejściem do rozumienia zmian

¹ Warto nawiązać do inspirującej pracy Andrzeja Ledera (opierającego własne analizy na teoriach Waltera Benjamina, Jacques’a Lacana oraz Marii Janion) i podkreślić fakt, że inność, odmienność, obcość stanowią jedne z kluczowych elementów imaginariusium społecznego oraz występujących w nim fantazmatów. A. Leder: *Prześlona rewolucja. Ćwiczenie z logiki historycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2014, s. 11-17.

² R. Witzig: *The Medicalization of Race: Scientific Legitimization of Flawed Social Construct*. „Annals of Internal Medicine” 1996, vol. 125 (8), s. 675.

w obrębie kultury i cywilizacji), rasy, a w późniejszym czasie płci³ oraz orientacji seksualnej.

Kategoria inności ma znaczenie w kontekście stratyfikacyjnym i ideologicznym, jest traktowana jako kryterium włączania/wyłączania społecznego, nadawania/odmawiania praw, z kolei jako element ideologii lokowana jest w obrębie dymensji: skrajna afiliacja – dehumanizacja⁴.

W dyskursie charakterystycznym dla ponowoczesności i procesu globalizacji obejmującym liczne wymiary funkcjonowania społeczeństw (gospodarczy, ekonomiczny, polityczny, społeczny, kulturowy, ekologiczny) refleksja, której przedmiot stanowi inność, odnoszona jest do licznych nowych zagadnień obejmujących kwestie aksjologiczne i etyczne. Przedmiotem niniejszego artykułu jest solidarność z Innym w świecie globalizacji. Założono, że analiza paradygmatycznie ułożona zostanie w nurcie pedagogiki społecznej, która identyfikuje w swojej teorii dwóch podstawowych aktorów rzeczywistości społecznej – są nimi: podmiot odpowiedzialny, aktywny, dysponujący statusem etycznym oraz jednostka (zarówno podmiot indywidualny, jak i grupa lub środowisko) znajdująca się w sytuacji ryzyka, marginalizacji, deprywacji, dyskryminacji, stygmatyzacji. Wykorzystanie paradygmatu pedagogiki społecznej w studiach nad relacją z Innym jest, moim zdaniem, zasadne ze względu na trzy eksponowane w teorii oraz praktyce tej subdyscypliny kierunki: aktywizm społeczny, edukację międzykulturową oraz wspólną (biorąc pod uwagę podłoże rozwoju dyscyplin w Polsce) podstawę pedagogiki społecznej i teorii pracy socjalnej.

W nurcie pedagogiki społecznej funkcjonuje założenie, że zmiany społeczne dokonują się dzięki wykorzystaniu potencjału ułożonego w środowisku (sił społecznych), zakłada się przy tym działanie uwzględniające zasadę solidarności społecznej.

W edukacji międzykulturowej podkreśla się znaczenie osławiania z innością, wzajemnego poznawania się przez reprezentantów róż-

³ W tym ujęciu kategoria inności ułożona jest w studiach feministycznych.

⁴ Jedną i drugą postawą stanowi nadużycie wyrażające się w odmowie uznania różnorodności cech przedstawicieli określonej grupy społecznej. Rafał Lemkin, twórca Konwencji ONZ w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa, pisze w swojej autobiografii: „Człowieka można zdehumanizować na dwa sposoby: spychając go na dno [...], albo wynosząc na wyżyny, czyli traktując jak kogoś oddanego wyłącznie wzniosłym ideałom”. R. Lemkin: *Nieoficjalny. Autobiografia Rafała Lemkina*. Red. D.-L. Frieze. Tłum. H. Janowska. Warszawa: Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego, 2018, s. 255.

nych tożsamości, sprzyjanie rozwijaniu postaw otwartości poznawczej na Innego (zaciekawienia innością), rozumienia ulokowania kontekstualnego (społecznego, kulturowego, historycznego tożsamości Innego również w relacji do grupy własnej) rozszerzanie zakresu kontaktów, więzi i sieci społecznych w taki sposób, aby nie były one ograniczone jedynie do członków grupy własnej. Nawiązując do nurtu teorii i badań Jerzego Nikitorowicza, można założyć, że kontakt z Innym zawsze kreuje kontekst społecznego, kulturowego i mentalnego pogranicza, które jest niezależne od tejsze kategorii rozumianej w wymiarze politycznym i administracyjnym. Ulokowana w nurcie liberalnym edukacja daje szansę na rozwijanie kompetencji mentalnego, kulturowego i interakcyjnego **opuszczenia** centrum i dostrzeżenia złożoności ulokowania tożsamości zarówno własnej, jak i Innego⁵. Pożądanym efektem może być dostrzeżenie wspólnoty losów grupy własnej i „innej” grupy oraz odczucie wzajemnej solidarności, u podstaw której znajduje się konfrontacja z historią, jej nazwanie, zrozumienie i wzięcie odpowiedzialności zarówno za zdarzenia przeszłe, jak i za obecne relacje i decyzje.

Zasadne wydaje się również wyeksponowanie związku między aksjologiczną zasadą solidarności a teorią i praktyką **pracy socjalnej**. Krzysztof Frysztański swoje analizy lokuje w nurcie socjologii, gdy pisze, że solidarność znajduje się u podstaw praktyk związanych z pomocą społeczną. Z kolei instytucjonalizacja idei pomocy społecznej w postaci systemu pracy socjalnej (w polskiej tradycji silnie związanej z refleksją i praktyką pedagogiki społecznej) była w rozwoju historycznym pochodną aktywności (zarówno intelektualnej, jak i wyrażającej się w tworzeniu infrastruktury) wybitnych jednostek⁶.

W artykule wyodrębniono trzy części. Przedmiotem pierwszej jest interdyscyplinarna analiza statusu Innego, przedmiotem drugiej – solidarność traktowana jako podstawa aksjologiczna społeczeństwa ponowoczesnego. Trzecia część dotyczy problematyki solidarności z Innym w kontekście globalizacji.

⁵ J. Nikitorowicz: *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*. Białystok: Trans Humana, 1995, s. 7–15. W przywołaniu paradygmatu pedagogiki społecznej w odniesieniu do studiów nad tożsamością Innego, relacji międzykulturowych oraz studiów nad pograniczem należy wyeksponować osiągnięcia naukowe ośrodka białostockiego.

⁶ K. Frysztański: *Solidarność*. W: *Fundamenty dobrego społeczeństwa. Wartości*. Red. M. Bogunia-Borowska. Kraków: Znak, 2005, s. 225.

1.

Można przyjąć, że status Innego od początku zidentyfikowania go w przestrzeni społecznej nacechowany był ambiwalencją. Inny budził zarówno zainteresowanie, ciekawość, jak i lęk, nie tylko fascynował, lecz także budził poczucie zagrożenia. Można założyć, że i w potocznym, i w naukowym postrzeganiu Innego występował jeden element wspólny – Inny zawsze postrzegany był jako mający status podrzędny wobec przedstawicieli grupy, która dokonywała opisu Innego. Waldemar Kuligowski stawia tezę, że we wczesnych, klasycznych pracach antropologicznych podrzędność owa odnoszona była do kryteriów społecznych, materialnych oraz intelektualnych, Inny był postrzegany jako nieżyjący w czasach współczesnych, a nawet niemający własnej współczesności, która zarezerwowana była dla porządku nowoczesnego; postrzegany był jako funkcjonujący w wymiarze temporalnym o charakterze dziwaczego bezczasu, bezczasowej teraźniejszości⁷. Dodatkowo, jak stwierdza Charles Taylor, od momentu podbojów kolonialnych ludność rdzenna zdobywanych terenów postrzegana była jako mająca status podporządkowany, niecywilizowana (a w kolejnych pokoleniach słabiej ucywilizowana niż rdzenni Europejczycy)⁸. Claude Lévi-Strauss wskazuje, nawiązując do perspektywy etnocentryzmu, na subordynowany status Innego, postrzeganego i desygnowanego jako ten, kto posługuje się nieartykułowanymi dźwiękami zamiast mowy, barbarzyńca (w kontekście starożytności grecko-rzymskiej), lub ten, kto pochodzi z lasu i prowadzi – w opozycji do kultury ludzkiej – zwierzęcy tryb życia, dziki (w kontekście cywilizacji zachodniej)⁹. Status Innego we wczesnych studiach antropologicznych wyznaczany był zatem jego negatywnym ułożeniem względem cywilizacji, współczesności i dostępu do decyzyjności.

Inność w społeczeństwie nowoczesnym (a zatem wyznaczanym takimi faktami i zjawiskami, jak dominacja państw narodowych, industrializacja, urbanizacja, biurokratyzacja) wcześniej stała się przedmiotem zainteresowania socjologów. Georg Simmel, przedstawiciel klasycznej socjologii niemieckiej, w tekście z 1922 roku utożsamia In-

⁷ W. Kuligowski: *Defamiliaryzatorzy. Źródła i różnicowania antropologii współczesności*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2016, s. 15-17.

⁸ Ch. Taylor: *The Politics of Recognition*. In: *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Ed. A. Gutmann. Princeton: Princeton University Press, 1994, s. 26.

⁹ C. Lévi-Strauss: *Antropologia strukturalna II*. Przeł. M. Falski. Warszawa: Wydawnictwo KR, 2001, s. 354-355.

nego z Obcym¹⁰. Obcy w ujęciu cytowanego socjologa jest podmiotem wykorzenionym, cudzoziemcem, który „niezależnie od własnego uroku i znaczenia pozostaje bez własnego miejsca”¹¹, jest pozbawiony „trwałego przywiązania do [...] konkretnego punktu”¹², przychodzi, ale nie odchodzi, osiedla się, przy czym osiedlenie owo jest tymczasowe i uzasadnione jedynie w przypadku uczestniczenia Obcego w wymianie handlowej. Obcy jest umiejscowiony w środowisku, ale nie przynależy do niego, a przy tym wnosi z sobą wartości i obyczajowość, które są – tak jak on sam – obce. Status Obcego nacechowany jest silną ambiwalencją, wynikającą z paradoksu współistnienia bliskości przestrzennej z dystansem społecznym i kulturowym, łączy bliskość i niedostępność oraz obojętność i zaangażowanie. Status Obcego nieustannie naznaczony jest ryzykiem wykluczenia i stygmatyzacji. Simmel pisze, że Obcy ze względu na swoją zewnętrżność utożsamianą z gwarancją obiektywności decyzji sądów może być obdarzany zaufaniem; ze względu na gwarancję opuszczenia miejsca, w którym obecnie przebywa, może stać się także powiernikiem sekretów i wiedzy niechcianej. Jednocześnie jednak ulokowanie Obcego poza obszarem zobowiązań naraża tę osobę na uzyskanie statusu kozła ofiarnego i przypisywanie Obcemu odpowiedzialności za ewentualne bunt i niepokoje społeczne; Obcemu nadany zostaje status podżegacza, grupa dominująca zaś uzyskuje usprawiedliwienie (buntownicy nic nie zawinili, zostali tylko podjudzeni¹³).

Aberracją nowoczesności, u podstaw której znalazła się reprezentacja, a następnie dehumanizacja Innego, stał się Holocaust¹⁴. Max Horkheimer i Theodor Adorno piszą, że antysemityzm wyznacza granicę oświecenia. Jest on ulokowany w zwulgaryzowanym, zeświecczonym, bazującym na rytuale systemie, uzyskuje wyraz w kulturze masowej, defiladach i rebelii ludowej, odwołuje się do zideologizowanej (nacechowanej normatywnie) kategorii rasy, narodu, wspólnoty krwi, gwardii narodowej. Opiera się na fałszywej, stanowiącej przeciwieństwo *mimesis* projekcji. Cytowani przedstawiciele szkoły frankfurckiej, wyjaśniając przyczyny antysemityzmu, nawiązują do psychoanalitycznej kategorii projekcji i zestawiają ją ze strategią mimetyczności. *Mimesis*

¹⁰ G. Simmel: *Socjologia*. Przeł. M. Łukasiewicz. Warszawa: PWN, 1975, s. 504–510.

¹¹ Ibidem, s. 506.

¹² Ibidem, s. 504.

¹³ Ibidem, s. 508.

¹⁴ Por. A. Leder: *Prześniona rewolucja...*; M. Zaremba: *Wielka trwoga. Polska 1944–1947. Ludowa reakcja na kryzys*. Kraków: Wydawnictwo Znak-Institut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2012.

oznacza upodobnienie się do otoczenia; efektem fałszywej projekcji jest dążenie do upodobnienia otoczenia do siebie. *Mimesis* pozwala przeżywać to, co obce, jako swojskie. Z kolei efektem fałszywej projekcji jest przeżywanie tego, co swojskie, jako wrogiego, transponowanie wewnętrznych napięć na świat zewnętrzny, a niechcianych odruchów na Innego¹⁵.

Bernhard Waldenfels w obszernym studium dotyczącym obcości odnosi relację Swój – Obcy do doświadczania ambiwalencji, u podstaw której znajduje się jednocześnie przeżywanie przerażenia, naruszenia komfortu bezpieczeństwa, jak również pokusy. W społeczeństwie ponowoczesnym, społeczeństwie globalizacji i konsumpcji ostentacyjnej obcość zostaje wpisana w matrycę **niewinnej egzotyki**, a niedogodności ryzyka związanego z kontaktem z nią neutralizuje się fantazjami o polisie ubezpieczeniowej od obcości¹⁶.

W filozoficzno-etycznym ujęciu Emmanuela Lévinasa inność odnoszona do kontekstu poznania jest synonimem nieprzewidywalności¹⁷. Jedną z kluczowych dla myśli etycznej Lévinasa kategorii jest twarz. Kontakt z twarzą powoduje, że „relacja staje się od razu etyczna”¹⁸, wyklucza przemoc. Lévinas pisze: „Twarz jest tym [...], czego sens polega na stwierdzeniu »nie zabijaj«”¹⁹. Twarz jest związana z dyskursem, odpowiedzią i odpowiedzialnością, te z kolei znajdują się u podstaw autentycznej relacji. Obnażona twarz Drugiego jest wyrazem ubóstwa i bezbronności, prowokuje do odpowiedzi. Kontakt z twarzą jest fundamentem pierwotnej relacji etycznej, dopiero pojawienie się figury Trzeciego, zapośredniczającego relację, wprowadza kategorię sprawiedliwości²⁰.

Zygmunt Bauman w swoich analizach statusu Obcego – uchodźcy – w kontekście społeczeństw systemu globalnego pierwszych dwóch dekad XXI wieku określa Obcego terminem „ludzkie resztki”, lokuje Obcego poza zasięgiem wzroku, sumienia i troski przedstawicieli świata dobrobytu. Obcy nie jest przedmiotem troski, ale jest przedmiotem kontroli sprawowanej za pomocą „kamer, czujników odcisków

¹⁵ M. Horkheimer, T. Adorno: *Dialektyka oświecenia*. Przeł. M. Łukasiewicz. Warszawa: IFiS PAN, 1994, s. 205–209.

¹⁶ B. Waldenfels: *Topografia obcego. Studia z fenomenologii*. Przeł. J. Siodrek. Warszawa: Oficyna Naukowa, 2002, s. 161.

¹⁷ E. Lévinas: *Etyka i nieskończony. Rozmowy z Philipp'em Nemo*. Przeł. B. Opolska-Kokoszka. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Papierskiej Akademii Teologicznej, 1991, s. 41.

¹⁸ Ibidem, s. 49.

¹⁹ Ibidem, s. 50.

²⁰ Ibidem, s. 51–52.

palców, wykrywaczy broni, wirusów i bakterii²¹, czujników myśli i wspomnień²². Obcy, uchodźca jest przy tym stygmatyzowany jako potencjalny terrorysta (przykładem jest narracja polityczna Victora Orbana²³) lub nosiciel chorób (to z kolei zobrazowane jest w narracji politycznej Jarosława Kaczyńskiego). Zygmunt Bauman, nawiązując do pracy Ervinga Goffmana, wskazuje, że stygmatyzacja skłania do przyjęcia jednej z trzech strategii: pierwsza z nich bazuje na przeżywaniu wstydu, upokorzenia, wstrętu i pogardy dla siebie, a w efekcie wystąpieniu depresji; w drugiej strategii dominuje poczucie krzywdy, niesprawiedliwości, co zachęca do odwetu na naznaczającym społeczeństwie; trzecia strategia wyraża się w akceptacji statusu dyskryminowanej odmienności i rozwinięciu tożsamości oporu, a w skrajnej wersji fundamentalizmu²⁴.

2.

Podjęcie problematyki dotyczącej statusu Innego prowokuje do zadawania pytań o ulokowanie jego figury w kontekście systemów więzi społecznych, zobowiązań, solidarności z Innym. W rodzimym imaginarium kategoria solidarności charakteryzuje się wyjątkowo szeroką otwartością semantyczną. Ulokowane są w tej kategorii zarówno klasyczne analizy socjologiczne, jak i odniesienia aksjologiczne, można przy tym przyjąć niemal za pewnik, że od lat osiemdziesiątych XX wieku dominuje w tej kwestii reprezentacja społeczno-polityczna wyrażana przez ruch społeczny Solidarność. Steinar Stjernø w obszernym studium, którego przedmiotem jest solidarność, pisze, że ma ona w myśli i praktyce społecznej cztery główne ulokowania; są nimi: dyskurs akademicki podejmowany w ramach filozofii społecznej oraz w ramach empirycznych dyscyplin nauk społecznych, dyskurs ideologiczny podejmowany głównie w ramach modelu socjalistycznego i so-

²¹ Gdy czyta się tekst Zygmunta Baumana, trudno uniknąć skojarzeń z towarzyszącą kampanii wyborczej do parlamentu wypowiedzią prezesa Prawa i Sprawiedliwości Jarosława Kaczyńskiego, w której stwierdza on, że uchodźcy wyznania islamskiego sprowadzają do Europy cholerę, dezynterię, pasożyty i pierwotniaki. Jarosław Kaczyński boi się, że uchodźcy sprowadzą zarazę? Tak mówił na wyborczym wiecu. „Gazeta Wyborcza”, 13.10.2015. <http://wyborcza.pl/1,75398,19014711,kaczynski-boi-sie-zarazy.html> [16.02.2019].

²² Z. Bauman: *Obcy u naszych drzwi*. Przeł. W. Mincer. Warszawa: PWN, 2016, s. 101–102.

²³ Ibidem, s. 39.

²⁴ Ibidem, s. 49–52.

cialdemokratycznego oraz dyskurs podejmowany w ramach uprawiania chrześcijańskiej etyki społecznej²⁵.

W nurcie socjologicznym²⁶ ułożone są refleksje dotyczące solidarności przedstawione przez Piotra Sztompkę. Przywołany socjolog traktuje solidarność, obok zaufania i lojalności, jako jeden z kulturowych imponderabiliów szybkiej zmiany społecznej. Solidarność rozumiana jest w tym ujęciu jako troska „o interesy innych i gotowość podjęcia działań na ich rzecz, nawet gdy narusza to” interesy samego działającego²⁷. Sztompka zakłada, że solidarność jest komponentem więzi moralnej, która z kolei stanowi kulturowy aspekt więzi społecznej. Komponenty więzi moralnej to relacja „jednych ludzi do drugich” oraz „normatywna i powinnościowa charakterystyka” tej relacji. Więzy moralna określa także postawę wobec osób obdarzanych zaufaniem, wobec których jednostka lub grupa jest lojalna, których sprawy są dla jednostki lub grupy znaczące i które jednostkę lub grupę „solidarnie obchodzą”. Są to podmioty (jednostki, grupy) włączane do kategorii „my”²⁸. Nadanie komuś statusu Obcego stwarza zatem ryzyko wyłączenia go poza zakres zobowiązań społecznych i etycznych będących pochodną solidarności; w skrajnej formie stwarza ryzyko dehumanizacji (przy założeniu, że **obcy** nie mają cech ludzkich, które są specyficzne dla **nas**).

Krzysztof Frysztański analizujący kategorię solidarności (traktowanej zarówno jako komponent więzi społecznej, jak i jako wartość) z perspektywy interdyscyplinarnej pisze, że solidarność wyraża się w zdolności do osiągania konsensusu, współodpowiedzialności, wzajemnym wspieraniu się, kreowaniu wspólnot umożliwiających osłabianie ryzyka alienacji. Analogicznie jak w ujęciu Piotra Sztompki, w ujęciu Frysztańskiego wskazuje się na solidarność oraz zaufanie jako na ważne komponenty więzi społecznej²⁹.

²⁵ S. Stjernø: *Solidarity in Europe. The History of an Idea*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 21.

²⁶ W studiach nad problematyką solidarności znaczącym uchybieniem byłoby pominięcie klasycznego przedstawienia tej kategorii w pracy Emila Durkheima, który wymienia dwa typy solidarności – mechaniczną i organiczną. E. Durkheim: *O podziale pracy społecznej*. Przeł. K. Wakał. Warszawa: PWN, 1999.

²⁷ P. Sztompka: *Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych: zaufanie, lojalność, solidarność*. W: *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*. Red. P. Sztompka. Warszawa-Kraków: PWN, 1999, s. 269.

²⁸ Ibidem, s. 265–269.

²⁹ K. Frysztański: *Solidarność*. W: *Fundamenty dobrego społeczeństwa. Wartości*. Red. M. Bogunia-Borowska. Kraków: Znak, 2005, s. 214–215.

Józef Tischner, filozof i etyk, określa solidarność jako szczególny rodzaj więzi międzyludzkich występujących między podmiotami wymagającymi opieki a tymi, którzy dysponują zasobami, aby jej udzielić. Podmiotem solidarności są cierpiący, „których poranili inni ludzie i którzy cierpią cierpieniem możliwym do uniknięcia, przypadkowym i niepotrzebnym”³⁰.

Antytezą solidarności jest kultura obojętności, wyrażająca się w egoizmie oraz niewrażliwości na cierpienia i szkody innych. Piotr Sztompka identyfikuje także zjawisko kryzysu solidarności, którego ekspresją jest defensywna izolacja jednostek oraz obojętność wobec problemów i interesów innych osób. Kryzys solidarności cytowany socjolog traktuje jako konsekwencję specyficznych uwarunkowań towarzyszących holistycznej, anomijnej, a przy traumatogenicznej zmianie społecznej. Ich atrybuty to: podważenie egzystencjalnej stabilności, zagrożenie statusu społecznego oraz dynamizacja rywalizacji o ograniczone zasoby³¹.

W literaturze przedmiotu wskazywane są rozmaite zakresy solidarności; w najwęższym zakresie solidarność odnosi się do reprezentantów struktur pierwotnych – ma wtedy charakter ekskluzywnej więzi prywatnej, w najszerszym obejmuje społeczeństwo globalne, wtedy charakter inkluzywnej więzi publicznej³².

3.

W ogólnych definicjach globalizacji podkreślany jest aspekt unifikacji świata w różnych wymiarach: ekonomicznym, gospodarczym, politycznym, społecznym, kulturowym i ekonomicznym. Taką uproszczoną interpretację dekonstruuje jednak teoria systemu światowego, której autorem jest Immanuel Wallerstein. Wyodrębnia on trzy strefy systemu globalnego: jego centrum, półperyferie i peryferie. Kryterium ich wyznaczania stanowi asymetria udziału mieszkańców poszczególnych stref w gratyfikacjach wynikających z globalizacji oraz w ponoszeniu jej kosztów³³. Zygmunt Bauman, prezentujący analogiczne do poglądu Wallersteina rozumienie globalizacji, pisze – cytując Michela Agiera – że u podstaw świata globalizacji XXI wieku leży podział na

³⁰ J. Tischner: *Etyka solidarności oraz homo sovieticus*. Kraków: Znak, 2005, s. 19–20.

³¹ P. Sztompka: *Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych...*, s. 271–273.

³² Ibidem, s. 269–270.

³³ Por. W.I. Robinson: *Globalization and the Sociology of Immanuel Wallerstein. A Critical Appraisal*. „International Sociology” 2011, vol. 26, no. 6.

„czysty, zdrowy, widzialny świat z jednej strony i na świat »ludzkich resztek«, ciemny, chory i niewidoczny”³⁴.

Dyskursy dotyczące solidarności z Innym w społeczeństwie uczestniczącym w systemie globalnym odnoszone są najczęściej do kwestii redystrybucyjnych, uznaniowych oraz do polityki tożsamościowej. Kierunek redystrybucyjny bazuje na regule egalitaryzmu społecznego oraz określaniu sprawiedliwych form dzielenia dóbr traktowanych jako wartości społeczne. Z kolei podejście uznaniowe opiera się na postulatcie rozumienia różnicy kulturowej i kreowania w przestrzeni struktur dominujących możliwości praktykowania kultury grup mniejszościowych³⁵.

Charles Taylor w filozoficznym eseju przygotowanym na inaugurację Centrum Badań Wartości Ludzkich stawia tezę, że odmowa uznania w przestrzeni społecznej tożsamości przedstawicieli określonej grupy jest formą sprawowania opresji, powoduje nadanie statusu zniekształconego, wyrażanego przez ograniczenia. Ponieważ zdaniem Taylora, tożsamość konstruowana jest dyskursywnie, przedstawiciele grup podporządkowanych – uznając niekorzystne, dyskredytujące skrypty opisujące status tych grup i internalizując opresję – wzmacniają dyskryminacyjne mechanizmy zewnętrzne rozwijanymi schematami autodeprecjacji. W efekcie nawet w sytuacji, gdy osłabione zostają strukturalne i kulturowe ograniczenia dotyczące uzyskiwania awansu, jednostki nie są w stanie działać na rzecz polepszenia własnej pozycji³⁶. Charles Taylor łączy politykę uznania z nowoczesną perspektywą rozumienia tożsamości jako konstruowanej w procesie dialogu³⁷.

Problematyka solidarności z Innym stanowi także komponent studiów korespondujących z problematyką komunitaryzmu. Na przykład Paweł Starosta wskazuje na znaczącą w kontekście ponowoczesnych studiów nad wspomnianą kategorią strukturę wspólnot inkluzywnych, w których cele wyznaczane są przy jednoczesnym uwzględnieniu kulturowego pluralizmu i autonomii podmiotów³⁸.

Ulokowanie Innego w strukturze społecznej wiąże się ze znacznym ryzykiem. Kategoria Inności bywa wykorzystywana w indukowaniu

³⁴ Z. Bauman: *Obcy u naszych drzwi...*, s. 100–101.

³⁵ N. Fraser: *Social Justice in the Age of Identity Politics. Redistribution, Recognition and Participation*. In: N. Fraser, A. Honneth: *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*. London–New York: Verso, 2003, s. 7–11.

³⁶ Ch. Taylor: *The Politics of Recognition...*, s. 25.

³⁷ Ibidem, s. 37.

³⁸ P. Starosta: *Globalizacja i nowy komunitaryzm. „Kultura i Społeczeństwo”* 2000, nr 3, s. 63.

konfliktów społecznych. Stosowane są wtedy mechanizmy związane z dehumanizacją innych (traktowanych jako obcy, zewnętrzni), delegitimizowaniem ich statusu, kwestionowaniem ich prawa do poszanowania godności, indywidualności oraz prawa do uczestnictwa w poszczególnych sferach życia społecznego (rodzinnego, edukacyjnego, zawodowego, ekonomicznego, politycznego, kulturalnego), czego efektem jest marginalizacja innych³⁹. Piotr Sztompka pisze, że atrofia więzi moralnej, wyrażająca się w zaniku poczucia powinności wobec innych oraz w radykalnym zawężeniu kategorii „my”, kreuje ryzyko rozpowszechnienia zachowań antyspołecznych, w tym przestępczości nie tylko pospolitej, lecz także mającej podstawy ideologiczne, wymierzone przeciwko przedstawicielom grupy wyłączonej z zakresu solidarności, ochrony moralnej, wobec której nie obowiązuje powinność moralna⁴⁰.

Jeśli obejmiemy analizą pojmowanie Innego od lat dziewięćdziesiątych XX wieku aż do pierwszych dekad XXI wieku, wówczas będziemy mogli dostrzec, że status Innego wiązany był (nadal jest) głównie z nacjonalizmem (przykład wojny domowej wraz z towarzyszącymi jej czystkami etnicznymi na terenie byłej Jugosławii), antagonizmami etnicznymi (przykład ludobójstwa w Rwandzie) oraz uchodźstwem (wraz z kryzysem uchodźczym lokowanym w drugiej dekadzie XX wieku).

Ponowoczesność i związana z nią trzecia fala globalizacji nie uporały się z ambiwalencją postaw wobec Innego. W przestrzeni społecznej funkcjonują różnego rodzaju skrypty wiedzy, której przedmiotem jest status Innego. Slavoj Žižek pisze, że w dominujących w przestrzeni publicznej narracjach dotyczących uchodźcy w drugiej dekadzie XXI wieku wyodrębnić można dwie antypodyczne ich kategorie. Jedną stanowi dyskurs stygmatyzacji, drugą – dyskurs bezkrytycznego idealizowania Innego⁴¹. Są to dyskursy kreujące obraz fikcyjny i skrajnie uproszczony. Preferowany dyskurs solidarności wyraża się nie tylko w uznaniu przez systemy centrum i półperyferii zobowiązań wynikających z ratyfikacji aktów prawnych, których przedmiotem jest ochrona przedstawicieli grup znajdujących się w sytuacji zagrożenia dyskryminacją, wykluczeniem społecznym, a w skrajnych przypadkach zagrożenia

³⁹ T. Baran: *Dehumanizacja w stosunkach międzygrupowych. Czy „obcy” to też człowiek?* Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2007, s. 11–17.

⁴⁰ P. Sztompka: *Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych...*, s. 271–272.

⁴¹ S. Žižek: *What Our Fear of Refugees Says about Europe?* „New Statesman”, 29.02.2016. <https://www.newstatesman.com/politics/uk/2016/02/slavoj-zizek-what-our-fear-refugees-says-about-europe> [16.02.2019].

życia, lecz także w uznaniu zobowiązań etycznych wyrażających się we współponoszeniu kosztów będących konsekwencjami kolonializmu oraz agresywnego wdrażania idei wolnorynkowych. Na poziomie idei społecznych, kulturowych, ekonomicznych i politycznych przesłanki dotyczące sposobu wyrażania solidarności z Innym ułożone są między innymi w perspektywie redystrybucyjnej i uznaniowej oraz w sporach dotyczących polityki tożsamościowej.

Bibliografia

- Bauman Z.: *Obcy u naszych drzwi*. Przeł. W. Mincer. Warszawa: PWN, 2016.
- Baran T.: *Dehumanizacja w stosunkach międzygrupowych. Czy „obcy” to też człowiek?* Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2007.
- Durkheim E.: *O podziale pracy społecznej*. Przeł. K. Wąkarczak. Warszawa: PWN, 1999.
- Fraser N.: *Social Justice in the Age of Identity Politics. Redistribution, Recognition and Participation*. In: N. Fraser, A. Honneth: *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*. London-New York: Verso, 2003.
- Frysztacki K.: *Solidarność*. W: *Fundamenty dobrego społeczeństwa. Wartości*. Red. M. Bogunia-Borowska. Kraków: Znak, 2005.
- Horkheimer M., Adorno T.W.: *Dialektyka oświecenia*. Przeł. M. Łukasiewicz. Warszawa: IFiS PAN, 1994.
- Jarosław Kaczyński boi się, że uchodźcy sprowadzą zarazę? Tak mówił na wyborczym wiecu. „Gazeta Wyborcza”, 13.10.2015. <http://wyborcza.pl/1,75398,19014711,kaczynski-boi-sie-zarazy.html> [16.02.2019].
- Kuligowski W.: *Defamiliaryzatorzy. Źródła i zróżnicowania antropologii współczesności*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2016.
- Leder A.: *Prześlona rewolucja. Ćwiczenie z logiki historycznej*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2014.
- Lemkin R.: *Nieoficjalny. Autobiografia Rafała Lemkina*. Red. D.-L. Frieze. Tłum. H. Jankowska. Warszawa: Instytut Solidarności i Męstwa im. Witolda Pileckiego, 2018.
- Lévinas E.: *Etyka i nieskończony. Rozmowy z Philipp'em Nemo*. Przeł. B. Opolska-Kokoszka. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Państwowej Akademii Teologicznej, 1991.
- Lévi-Strauss C.: *Antropologia strukturalna II*. Przeł. M. Falski. Warszawa: Wydawnictwo KR, 2001.
- Nikitorowicz J.: *Pogranicze. Tożsamość. Edukacja międzykulturowa*. Białystok: Trans Humana, 1995.

- Robinson W.I.: *Globalization and the Sociology of Immanuel Wallerstein. A Critical Appraisal*. „International Sociology” 2011, vol. 26, no. 6.
- Simmel G.: *Socjologia*. Przeł. M. Łukasiewicz. Warszawa: PWN, 1975.
- Starosta P.: *Globalizacja i nowy komunitaryzm*. „Kultura i Społeczeństwo” 2000, nr 3.
- Stjernø S.: *Solidarity in Europe. The History of an Idea*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Sztompka P.: *Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych: zaufanie, lojalność, solidarność*. W: *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*. Red. P. Sztompka. Warszawa-Kraków: PWN, 1999.
- Taylor Ch.: *The Politics of Recognition*. In: *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Ed. A. Gutmann. Princeton: Princeton University Press, 1994.
- Tischner J.: *Etyka solidarności oraz homo sovieticus*. Kraków: Znak, 2005.
- Waldenfels B.: *Topografia obcego. Studia z fenomenologii*. Przeł. J. Sidorek. Warszawa: Oficyna Naukowa, 2002.
- Witzig R.: *The Medicalization of Race: Scientific Legitimization of Flawed Social Construct*. „Annals of Internal Medicine” 1996, vol. 125 (8).
- Zaremba M.: *Wielka trwoga. Polska 1944–1947. Ludowa reakcja na kryzys*. Kraków: Wydawnictwo Znak–Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2012.
- Žižek S.: *What Our Fear of Refugees Says about Europe?* „New Statesman”, 29.02.2016. <https://www.newstatesman.com/politics/uk/2016/02/slavoj-zizek-what-our-fear-refugees-says-about-europe> [16.02.2019].

Ewa Bielska

Social Pedagogy towards the Other

Solidarity with the Other in the Context of Globalisation

Summary: The subject of the analyses undertaken in this article is solidarity with the Other in global society. The first part of the article focuses on the status of the Other (the outline is based on the characteristics presented by Claude Lévi-Strauss, George Simmel, Zygmunt Bauman, Bernhard Waldenfels and Emmanuel Lévinas). The subject of the second part is the category of solidarity – its analysis has been made by referring to the sociological and axiological perspective. In the third part, which is a kind of summary, the ambivalence of the status of the Other in the context of globalization is presented.

Keywords: the Other, stranger, solidarity, globalization

Ewa Bielska

Die Sozialpädagogik gegenüber dem Anderen

Die Solidarität mit dem Anderen im Kontext der Globalisierung

Zusammenfassung: Zum Gegenstand des Beitrags wird die Solidarität mit dem Anderen in einer globalen Gesellschaft. Sein erster Teil fokussiert auf Untersuchung von dem Status des Anderen in Anlehnung an die von Claude Lévi-Strauss, Georg Simmel, Zygmunt Bauman, Bernhard Waldenfels und Emmanuel Lévinas geschaffenen Charakteristiken. Der zweite Teil betrifft die Kategorie Solidarität, die in Bezug auf soziologische und axiomatische Betrachtungsweise untersucht wird. Im resümierenden dritten Teil wird die Ambivalenz des Status des Anderen im Kontext der Globalisierung veranschaulicht.

Schlüsselwörter: Anderer, Fremder, Solidarität, Globalisierung